

STROSSMAYEROV SPOMENIK

Odbor Hrvatica je odista najpozvaniji za kult Strossmayerov. Ženske slabe ruke su najpozvanije da pletu vijenac za simbole narodnoga genija. I pravo je da hrvatske dame vode prvu riječ pri podizanju toga spomenika, jer Biskup bijaše ljubezan, elegantan i poetičan kao i one.

Posljednji put ga vidjeh u Sisku, kao bjegunac. Opazismo ga u željezničkom vozu i burno ga pozdravismo, a kad nas stade blagosiljati prelatskom razdarušnom rukom, pomolivši kroz prozor glavu, nalikovaše dobroj starici, i meni būdnē kao da me blagosiljaše za nepoznate pute Kroacija, naša majčica.

Kakav život! Najnevjerovatniji svih hrvatskih romana, pravi *Roman siromašnog mladića*. Ribarski sin, dvorski simpatični *abbé*, pa *grandseigneur* u prijateljstvu s jednim knezom Mihajlom, Gladstoneom i Leonom XIII. Njemačko dijete i najljepši primjer naše asimilacione snage, "Eseker" i hrvatski rodoljub, velikaš Crkve i pionir nauke, najomraženiji i najmiliji sin roda, bez sumnje najslavniji, "naša dika". Kao zvuk katedralnih zvona što zvuči nad salašima i u dubini šuma ubave Đakovštine, tako je njegov jaki glas učio Europu da nas još ima – "još Hrvata". Kraljevi se uznemirivahu kad čuše riječ toga kralja u Carlyleovu smislu, tog homerskog i biblijskog narodnog pastijera.

Kao div, kao stup je stršio iz mizerije naših karaktera i prilika, vodeći naše roptanje u pijanu slobodu kanaansku, i savremenici nisu imali na domu osim Starčevića živa čovjeka da izmjere toliku veličinu! Kao što se njegov hram abnormalno uzdigao nad đakovačkim palanačkim krovinjarima, tako se Vladika uznio nad Hrvatskom, nad kukavnom, čiftinskom i beamterskom Hrvatskom. Josip Miškatović ne bijaše mu jedini neharmonik. No on ipak ne gubljaše nade, òpasān tvrdoćom vjere i snagom ljubavi, vladajući se i dalje kao pravi Izabra-

nik. Kao Sarah Bernhardt i Filip II. sagradio je sebi kraljevski panteon. Srećan i vedar kao Mašićev slavonski kraj, gutiraše veličajnim ukusom faraona i Karla V. pepeo smrti sa zlatnog životnog pladnja. Slavan i čestit – aplaudirajte, prijatelji! – sunčaše se još za života na suncu besmrtnosti.

Orlovi, oj gdje ste, visoki, sunčani naši orlovi!

“Mi živimo u vijeku što stvara tek djela srednje ruke” – reče savremenik Galileja, Gutenberga, Luthera, Rabelaisa i Michelangela, oprezni vlastelin Montaigne, dokazavši i opet potrebu skepticizma protiv skepse. Prem je dakle najteže prosuđivati sadašnjost objektivnošću povjesničara, mi već danas, zbog brzine modernog života, možemo imati tačniju impresiju Strossmayerove vrijednosti. On je jedini moderni privatnik, stvorivši tako reći sam pogodbe za kulturni preporod cijelog jednog naroda. Ali on nije samo preporoditelj moderni, već pravi renesanšanin svojim crkvenim položajem, ciceronskim latinizmom i ljubavlju za umjetnost.

Humanista i mecenat, dičan sjesti pored Eneja Silvia Piccolominia, kardinala Medicisa i Du Bellaya. Sjetite se, Hrvati, da je duh genija Shakespeareovog i Tizianovog udario temelje našoj savremenosti! Strossmayer je dokaz da katolicizam i danas može biti vitalan pomagač duhu vremena, i nije čudo što za njegova života imadāsmo dvije crkve: njegovu, narodnu, i – onu drugu. Ako je taj sintetični čovjek klasičan svojom kulturom i harmonijom vinčijevske egzistencije, moderan je baš tim svojim “estetstvom”, *kalokagathiom* i geteovskim nastojanjem za izmirenjem prividnih ekstrema. Taj osnivalac Akademije nije imao ništa profesorskog i akademskog, i pored svega klasicizma ne zaboravljaše potrebe vremena i dana.

Pored Tertulijana kultiviraše dnevnik. Ljubljaše i žive umjetnike. Bijaše Rimljanin, ali dopisivaše sa Flammarionom i ljubljaše Francusku, dakle najeuropskiju Europu. “Dobar Europljanin” otvori Akademiju sa Montesquieuom, Pascalom i Bossuetom, sa hrvatskim komplimanom francuskoj kulturi. Nietzschea, poštovaoca ljepote, Ruđera Boškovića i latinske kulture, bez sumnje bi zanimalo to klasično europejstvo da ga je put nanio u Đakovo, gdje naš vladika primaše kao knežev-

ski kardinal Rohan, tolerirajući dosjetke, posoljene aticizmom opata Galiana.

A taj Latinac, Europejac i *Lebenskünstler* bijaše pored samaritskog svećenika još i Slaven, dakle dvostruki altruista, dvostruki kršćanin, ostavši pored svega svoga gospodstva i kulture apostol, poslije Svetog Save najveći jugoslavjenski nasljednik mudrosti Sv. Ćirila i Metodija.

Takovi ljudi bijahu naši stari Dubrovčani, i zato je Strossmayer jedini legitimni nasljednik, jedini pozvani nastavljajući njihove slovinske politike, kršćanskog morala i europskog obrazovanja, rijedak kalež u obliku srca, nakićen Cellinievim poganskim vizijama, obasjan pobožnošću Marulićeve Judite, pun puncat narodnih krvavih suza, podignut kao zvijezda Danica da putuje veličajne putove na zamagljenom obzorju naših jutara. Zora puca. *Sursum corda!*

Nije teško naći obilježje tomu velikom mužu: kao karakter on je srce, dobrota, kao um on je širina, universalnost. Da pišem studiju po Taineovom načinu, našao bih analogija između njegove "široke nature" i duha, i bogate slavonske ravnice i pitome darovitosti našega "Šokca".

Od oca "Švabe" imao je bez sumnje "ozbiljan način života", a od majke Hrvatice "volju da fabulira", ali činom, ne riječima! Ma što se govorilo o slavonskoj indolenciji, ne zaboravimo da su najpraktičniji, najrealističniji, najpozitivniji među našim lučonošama baš Slavonci Reljković, Mijat Stojanović, Gjuro Pilar i Kozarac, i da je jamačno zbog svojih čistih slavonskih osobina taj zemljak J. Jurkovića, Korajca i Il. Okrugića, toliko volio ležernost, duhovitost, polet i racionalizam francuski.

Današnja Slavonija nažalost dostiže francusku frivolnost, ostavivši njezinu radinost i patriotizam Dalmaciji, Primorju, Hrv. zagorju i Gorskom kotaru.

I najbolji joj sin ne bijaše bez njenih mana, doduše vrlo neprimjetnih. Kao naš tamošnji "paor" bijaše odviše dobar i povjerljiv. U vremenu najistaknutije plemenske, klasne i pojedinačke sebičnosti htjede kao realan politik, pa još u Hrvatskoj, inauguirati vrijeme andeoske politike, osnovane ne, kao soci-

jalizam, na logici gladna trbuha, već na argumentima Svetog evanđelja. U mnogim je prilikama dobrota zločin.

Strossmayer vjerovaše svima: i Rimu, i Pešti, i Beču, i slovjenskoj braći. U srcu Hrvatske podiže Akademiju za slobodnije, jače i bogatije Jugoslavene i vjerovaše u fuziju pravoslavlja sa katoličanstvom, u novu crkvu. Bijaše tolik Slaven i kršćanin da bi bez svega toga nama Hrvatima mnogo više ostalo. Kao kod mnogih Slavena ne bijaše hrvatska svijest kod njega razvijena kao srpska kod njegovog po jeziku, geniju i položaju brata Njegoša. Badava, njegov odgoj i mladost ne bijahu dosta pod hrvatskim dojmom, i to nije čudo za ono vrijeme i ondašnje prilike. Pored te prirodene dobrote imadaše časova šijačke tvrdoglavosti i popovske tjesnogrudnosti, npr. u slučaju Luke Botića.

Lijepa dame i (većinom loši) pjesnici ga razmaziše. Čini se da bijaše tašt (bolest i malih ljudi) i da se odviše navikavao na dim preskupo honoriranog tamjana. Takovi ljudi prije će simpatisati sa slabićem i panegiričarom, no sa značajem. I Vladika je imao više lakeja no prijatelja. "Samo onaj je moćan, bio pojedinac, bio narod, koji se znanosti zavjeri." U tom odgovoru njegove jeke, Fr. Račkoga, na Strossmayerovu besjedu u prvoj svečanoj sjednici Akademije, vidi se sav pogrešni idealizam Biskupovog programa i javnog rada. On bijaše tako kulturnan čovjek da vjerovaše, usprkos primjerima povijesnim i savremenim, u apsolutnu moć prosvjete, zamjenjujući je sa narodnom politikom.

Dok toliko nalikuje Renanu indulgencijom genija, izrazom lica i značajem, nije imao taj nepopravljivi optimista njegovog zdravog pesimizma u kritici kulture. Ni kultura nije universalni lijek, kamen mudraca. Strossmayerova universalnost je kao svaka moderna universalnost nužno diletantizam.

Čini se da pored historije i literature ne poznašao, kao mađarski Strossmayer Széchenyi, vrijednosti narodne ekonomije. Ta politika dade tuđincu naše blago i drumove, ostavivši nama "prosvjetu vođu k slobodi" – odista vrlo komotnoj.

Taj poetični, estetički, katolički humanizam nije razumio duha eksperimentalnih nauka, te nam Akademija posta vr-

stom Akademije “Cruse”, gdje blagopokojni Torbar mogaše zastupati zoologiju, a drugi svećenik “pobijati” Darwina. Iako bijaše Strossmayer naučnjak i čovjek od ukusa, ne ostavi, osim nekoliko poslanica i govora, ni jednog caesarskog književnog djela. Ako je neke naše omladince taj pretjerani historizam, “korenodupstvo”, prigodno pjevuckanje i fraziranje otjeralo u drugi ekstrem, u krilo češkog Aug. Comtea (Masaryka) i vječnog fraziranja o potrebi sićušnog, sićanog, sitničarskog rada itd., zasluga je toga naučnoga i političkog diletanta. Pravi slavonski rasipni dobričina, on je proharčio bez veće koristi svoj čudesni intelektualni kapital, ne pojmvši da je koncentrovanost jedna od prvih pogodaba solidnosti i ekonomiji duha. I kao govornik više pripada latinskoj no hrvatskoj literaturi.

Pa ipak taj muž ne bijaše dugo samac. Ostao bi odista bez mjerila u baruštini Hrvatske Raucha i Hédervárya, da ne dobi dostojnog savremenika u Antunu Starčeviću, blago nama!

Popunjavahu se, ali ne kao Schiller i Goethe, već kao suprotni karakteri i ekstremi koji se dodiruju. Starčević je bedemska planina, zatvorena, puna vuka i ličkog hajduka, Strossmayer je blaga i bogata slavonska ravnica. Stari ima znanje solidnije, Strossmayer opsežnije. Prvi je ekskluzivan, drugi tolerantan. Prvi je učitelj energije i mržnje (egzistencija žuči je opravdana), drugi profesor ljubavi i poezije. Stari je stoik i velik prijatelj Muhamedov, Biskup je fini kršćanski epikurejac, nježan kao Sv. Ivan, najdraži Spasiteljev učenik. Strossmayer je svjetski čovjek sa ponašanjem opata i virtuoza Liszta, ljubimac dama; Starčević je plebejac “hiperdemokratskoga nosa” (Kovačić), divlji ikonoklast s obličjem Silena i djevičanstvom pustinjaka. Ovaj diplomat, onaj doktrinarni. Satirik i apologist. Puritanac i katolik. Pazarište i Osijek. Literat, bojem, – i velikaš hrvatski i grof rimski. Jedan dervišina narodne pjesme, drugi biskup V. Hugoa. Oportunist i radikal. Cinik i retor. Mrzilac plastike i njen obožavalac. Veliki književnik Starčević prezire dangubice književničke; Strossmayer, obožavalac beletristike, nije književnik. Demokrat i aristokrat. Starozavjetni moral u demagoškom civilu i galilejska tolerancija u katoličkoj uniformi. Dva pretendenta kao Rousseau i Voltaire,

Tolstoj i Turgenjev. Dva tipa našeg narodnog karaktera i naše cerebralnosti, i odsele se ne može roditi inteligentan Hrvat bez sličnosti s njima. A obojica bijahu u mladosti klerici. Obojica su klasici svojim obrazovanjem i karakterom, zdravljem i umjerenošću, antikvarni legitimiste, lojalni i odviše vjerni, prijatelji francuske politike i kulture, energični do tvrdoglavošti, pomalo sektari, inadžije i nenavidnici, i kao Štroca što ne nađe svog Saint-Simona, tako Stari nema hrvatskog Boswella. Jedan i drugi ljubljaše hrvatsku žarku kapljicu. Bijahu ljubomorni, jer im je jedina ljubav bila ova naša nesrećna, nesrećna zemlja.

U Krapinskim Toplicama dadoše nam lijep primjer sloge, i "Štroca" pruži groznom "Starome" prvi ruku: On, kavalir, *Maecenas atavis!*

Hrvati! Takvi bijahu naši pokojni vođe, stalni dokazi da naš narod još ima materijala za vječni metal heroizma. Kad preminuše, bojasmu se bespuća i mraka, vičući: – Što će biti od nas bez kompasa naših prirodnih glavara? Ali strah nas prevari, jer ono što bijaše u njima najbolje, ljubav za narod i vjera u slobodu, kao penati i časni lari čuvaju naše osirotjele gradove i kolibe što živu od američkih muka.

Dižite Strossmayeru spomenik ljepši od papskijeh, jer ga baš zato zaslužuje što mu mramora ne treba, kao ni njegovom gorkom rivalu, što ispod Medvedgrada, u zavjetrini zagrebačke divne okolice, među zelengorama sniva u opancima, dok naokolo kukaju kukavice, guču grlice i bugari seljačka starohrvatska riječ. Odista, takvim ljudima ne treba boljeg spomenika od humka hrvatske zemlje, a nad gomilom javor, javor gusala, javor "drvo najbolje".

Orlovi, oj gdje ste nam stari, slavni, kraljevski naši orlovi!

1906.